

Filip Kuzman

Univerzitet Crne Gore

UDK 371.67 (497.16): 94 (497.6)

Stručni rad

POSTSOCIJALISTIČKI CRNOGORSKI UDŽBENICI O DRUGOM ZASIJEDANJU AVNOJ-A U JAJCU

Abstract: Rad se bavi analizom crnogorskih udžbenika i njihovom viđenju Drugog zasijedanja AVNOJ-a u Jajcu. Fokus je stavljen na postsocijalističke udžbenike koji su izlazili od 1993. do 2023. godine. Analizirani su samo srednjoškolski udžbenici, budući da ih je više nego udžbenika za osnovnu školu. Cilj rada je da se kroz analizu teksta vidi da li je pogled na Drugo zasijedanje AVNOJ-a mijenjan tokom vremena.

Ključne riječi: istorijski revizionizam, ijekavizirani udžbenici, reformisani udžbenici

Abstract: The paper analyses Montenegrin textbooks and their view of the Second Session of AVNOJ held in Jajce. The focus is on post-socialist textbooks published from 1993 to 2023. Only high school textbooks were analysed, since there are more of them than those for elementary school. The paper aims at seeing through the analysis of the text whether the view on the Second Session of AVNOJ has changed over time.

Key words: historical revisionism, Serbian textbooks transliterated into Montenegrin language, reformed textbooks

Postsocijalizam se definiše kao period koji je nastupio u nekadašnjim komunističkim zemljama nakon pada jednopartijskih režima i uvođenja višepartizma. U istočnoevropskim zemljama postsocijalizam je značio i tranzicioni period koji je za cilj imao smanjenje razlika između nekadašnjih komunističkih država i zapadnih demokratija. Koristeći ovu definiciju, postsocijalistički period se završava ulaskom u Evropsku

Uniju, što je dobar dio istočnoevropskih zemalja i uradilo 2004, 2007. i 2013.¹ Postsocijalizam u Crnoj Gori počinje AB revolucijom i uvođenjem višepartizma 1989. – 1990, i još uvijek traje. Rad će se fokusirati na srednjoškolske udžbenike koji su objavljeni u ovom periodu i njihovo viđenje Drugog zasijedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu.

Nestankom „avnojevske“ Jugoslavije i napuštanjem marksističke ideologije, javila se potreba da „žabljačka“ Jugoslavija dobije nove udžbenike istorije koji će odgovoriti duhu vremena. I dok je udžbenik za osmi razred osnovne škole pretrpio kozmetičke promjene (rečenice koje pominju bratstvo i jedinstvo su nestale²) crnogorski srednjoškolci (i gimnazijalci i učenici stručnih smjerova) dobili su nove udžbenike koji su, između ostalog, obrađivali Drugi svjetski rat. Ipak, tadašnje crnogorske vlasti nijesu smatrale za shodno da je potrebno imati udžbenike istorije za srednju školu koje će pisati domaći autori, već da je dovoljno da se ijekaviziraju udžbenici iz Srbije.³ Udžbenici, jedni štampani u Beogradu,⁴ drugi u Podgorici,⁵ razlikuju se samo u

¹ Martin Muller, *Goodbye, Postsocialism!*, Europe-Asia Studies, Vol. 71, No. 4, 2019, str. 538-539.

² U udžbeniku za VIII razred osnovne škole koji je objavljen 1976. govori se o zajedničkom ustanku Hrvata i Srba u Hrvatskoj, da bi isti autori u udžbeniku iz 1994. naveli da su ustanak u Hrvatskoj podigli „uglavnom Srbi“. Filip Kuzman, *Crnogorski udžbenici o Drugom svjetskom ratu*, Zbornik radova „Pred izazovima revizionističkih historiografija – regionalni kontekst“, Sarajevo 2020, str. 153-154.

³ Isto, str. 153

⁴ Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija za III razred prirodno-matematičkog smjera i IV razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Beograd 1998. (Odobren 15. 06. 1992) i Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija: za II razred četvorogodišnjih stručnih škola*, Beograd 1997. (Odobren 11. 04. 1991).

⁵ Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija za III razred prirodno-matematičkog smjera i IV razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Podgorica 1997. (Odobren 05. 06. 1993) i Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija: za II razred četvorogodišnjih stručnih škola*, Podgorica 1993. (Odobren 05. 06. 1993).

detaljima.⁶ Promjene koje su se desile u Crnoj Gori nakon 1997. godine stvorile su potrebu za izradom novih, modernih udžbenika historije. Prvi takvi udžbenik, za VIII razred osnovne škole, objavljen je 2001. godine, a ubrzo slijede i udžbenici za ostale razrede.⁷ Tokom perioda od 2001. do 2023. godine, objavljeno je pet srednjoškolskih udžbenika koji obrađuju tematiku Drugog svjetskog rata i AVNOJ-a.⁸ Rad će se baviti analizom sadržaja ovih pet udžbenika, kao i analizom dva udžbenika iz devedesetih.

Udžbenik za gimnaziju iz 1997. godine pokušava da napravi otklon od socijalističkog nasljeđa, ali tome se pristupa nekritički, zbog čega se ovaj udžbenik može tretirati i kao jedna vrsta revizionističkog štiva. Iz analize cjelokupnog sadržaja o Drugom svjetskom ratu vidi se da je to udžbenik koji je pisan sa ciljem da opravda ratove devedesetih kao i da umanjí ulogu svih naroda, osim srpskog i crnogorskog, u oslobođenju Jugoslavije. Partizani su i dalje bili jedini antifašistički pokret koji je vodio zemlju do oslobođenja, iako se mogao primijetiti malo blaži stav prema četnicima u odnosu na socijalističke udžbenike.⁹ O Drugom zasijedanju

⁶ Zanimljivo je to što je crnogorska verzija udžbenika za dio o Drugom svjetskom ratu duža nego verzija koja se koristila u Srbiji. Tako su crnogorski đaci na nekoliko strane učili o Trinaestojulskom ustanku, dok su đaci u Srbiji o njemu dobili samo osnovne informacije u par rečenica. Na drugoj strani, crnogorski udžbenik je imao istovjetnu lekciju o ustanku u Srbiji kao udžbenik iz Srbije. Takođe, crnogorski đaci su mogli da saznaju o „martovskim pregovorima“ i „kapitulaciji Italije“ dok u srpskom udžbeniku ovi događaji nijesu dobili posebna poglavlja.

⁷ Vanja Vuković, *Evropa u crnogorskim udžbenicima historije 1945-2012*, Podgorica 2015, str. 128.

⁸ Šerbo Rastoder, Radoje Pajović, Zvezdan Folić, *Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2014. (odobren 28. 01. 2003.), Đorđe Borozan, Saša Knežević, Sait Šabotić, *Istorija za III razred gimnazije*, Podgorica 2003, (28. 01. 2003) Nikola Mršulja, Željko Drinčić, Lovćenka Radulović, Zdravko Pejović, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003 (04. 12. 2022.), Šerbo Rastoder, Dragutin Papović, Sait Šabotić, *Istorija 4 za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2009. (odobren 16. 09. 2009.), Milan Ščekić, Živko Andrijašević, Vanja Vuković, *Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2022 (odobren 14. 06. 2016.).

⁹ Lekcija o NDH i lekcija o Albaniji i Albancima. Filip Kuzman, *Crnogorski udžbenici o Drugom svjetskom ratu*, Zbornik radova „Pred izazovima revizionističkih historiografija – regionalni kontekst“, Sarajevo 2020, str. 145-161

AVNOJ-a, posvetili su pola stranice u nastavnoj jedinici *Ratne operacije u Jugoslaviji 1943. godine*. Osim osnovnih podataka o mjestu održavanja, datumu i broju članova, autori pišu i o razlozima održavanja zasijedanja. Objašnjavaju da je jugoslovenska izbjeglička vlada pokušala da iskoristi odluke donesene na ministarskoj konferenciji u Moskvi (održane 18. oktobra 1943.) i u susret predstojećoj konferenciji "velike trojke" u Teheranu popravi svoju poziciju u daljim pregovorima. Rukovodstvo Narodnooslobodilačkog pokreta je procijenilo situaciju i odlučilo da u najkraćem roku organizuje zasijedanje AVNOJ-a. Dalje navode da su na zasijedanju usvojene Deklaracija i odluke AVNOJ-a. Deklaraciju definišu kao akt „ustavnog karaktera“, koja „konstatuje činjenično stanje u Jugoslaviji, osuđuje izbjegličku vladu i utvrđuje osnovne principe koji karakterišu proces nastajanja narodne vlasti u uslovima NOR-a i revolucije“. Zatim prenose po njima tri najvažnije odluke AVNOJ-a: 1) pretvaranje AVNOJ-a u najviše zakonodavno tijelo i osnivanje Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao privremene vlade; 2) zabrana povratka u vladavine Petru II Karađorđeviću, dok narod o tome ne odluči na slobodnim izborima; 3) stvaranje Jugoslavije na principima demokratije i federalizacije, s pravom nacija na samoopredjeljenje uključujući i ocjepljenje. U pitanjima na kraju ove nastavne jedinice, od učenika traže da odgovore na dva pitanja: 1) Koji su se uslovi stekli za održavanje Drugog zasijedanja AVNOJ-a?; 2) Koje su odluke donesene na Drugom zasijedanju AVNOJ-a?¹⁰ Ista pitanja su navedena i u posljednjoj lekciji o Drugom svjetskom ratu.¹¹

U narednim poglavljima, autori se povremeno vraćaju na odluke Drugog zasijedanja. Tako u nastavnoj jedinici *Jugoslavija 1944. godine* u dijelu o sporazumu Tito-Šubašić, navode da je Čerčil od Tita tražio da partizani „prihvate kralja, pa makar i kao borca“, što je Tito odbio pozivajući se na odluke u Jajcu. Uz to napominju da Tito-Šubašić sporazum nije ugrozio odluke Drugog zasijedanja i osnovne tekovine revolucije.¹² Na

¹⁰ Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija za III razred prirodno-matematičkog smjera i IV razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Podgorica 1997, str. 220.

¹¹ Isto, str 239.

¹² Isto, str. 228.

kraju u dijelu o karakteru rata u Jugoslaviji navode da je zahvaljujući Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a revolucionarna svijest potpuno konstruisana.¹³

O Drugom zasijedanju AVNOJ-a učenici srednjih stručnih škola ne samo da su dobili istovjetni tekst kao gimnazijalci, nego je on i proširen. U dodatku autori navode da je komandant Tito dobio titulu maršala, da će se međunarodni ugovori koje je potpisala jugoslovenska emigrantska vlada preispitati, kao i da se neće priznati odluke donesene poslije Prvog svjetskog rata kada su dijelovi jugoslovenskih zemalja „potpali pod vlast tuđina“. Dalje autori navode da su na zasijedanju udareni temelji novoj Jugoslaviji. Smatraju da je „napredna javnost Zapada“ uglavnom pozdravila odluke i tumačila ih kao logičan odraz borbe jugoslovenskih naroda, dok ih je „reakcionarna štampa“ osudila za „državni udar“. Zaključuju da je Drugo zasijedanje AVNOJ-a „označilo predstavljanje NOP-a na svjetskoj pozornici“.¹⁴ Pitanja na kraju nastavne teme o Drugom svjetskom ratu traže od učenika puku reprodukciju znanja o Drugom zasijedanju AVNOJ-a.¹⁵

Iz analiziranog sadržaja vidi se da su autori zauzeli neutralno mišljenje o Drugom zasijedanju AVNOJ-a. Prenijeli su osnovne podatke o zasijedanju, ali nijesu pristupili analizi događaja kao ni analizi samih odluka koje su na njemu donesene. Pitanja su takođe jednostavna i od učenika traže samo da reprodukuju stečeno znanje, bez dublje analize ili iznošenja ličnog mišljenja. Zanimljiv je slučaj sa udžbenikom za II razred stručnih škola. Učenici ovih škola morali su da savladaju više gradiva o Drugom zasijedanju AVNOJ-a nego njihovi vršnjaci u gimnaziji. Analizirajući dodati sadržaj, vidi se da su u njemu zadržani elementi marksističke ideologije kao što su „napredna javnost“ i „reakcionarna štampa“, a takođe autori posebno navode da je Sovjetski Savez pozitivno reagovao na odluke iz Jajca¹⁶. Budući da su pisci oba udžbenika isti, na

¹³ Isto, str. 238.

¹⁴ Nikola Gaćeša, Dušan Živković, Ljubica Radović, *Istorija: za II razred četvorogodišnjih stručnih škola*, Podgorica 1993, str. 189.

¹⁵ Isto, str. 198.

¹⁶ Isto, str. 189

prvi pogled izgleda čudno zašto su autori dodali ovaj dio. Međutim, kada se vidi da je udžbenik za srednje stručne škole odobren u Srbiji aprila 1991. godine, dok je još postojala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, a udžbenik za gimnaziju u junu 1992, kada je ostala samo SRJ, postaje jasan razlog zašto je ovaj marksistički narativ prisutan u jednom, a odsutan u drugom udžbeniku. Ijekavizirana verzija udžbenika za srednje stručne škole u Crnoj Gori odobrena je tek 1993. godine, ali autori i prosvjetne vlasti nijesu imale ništa protiv da se marksistički dio zadrži.

Prvi moderni crnogorski udžbenici istorije za srednje škole, koji su se bavili temom Drugog svjetskog rata, pojavili su se 2003. godine. Riječ je o tri udžbenika, dva za gimnaziju i jedan za srednju stručnu školu. Oni pripadaju prvoj generaciji reformisanih udžbenika (udžbenici istorije koji su izdati u periodu 2001-2005.) i nalazili su se na raskršću između tradicionalnog i modernog. Novi udžbenici su konceptualno i izgledom napravili prekid sa dotadašnjom praksom.¹⁷ Uveden je model da udžbenik sadrži (đe je to moguće) 1/3 svjetske, 1/3 regionalne (u ovom slučaju jugoslovenske) i 1/3 crnogorske istorije. Prateći ovo načelo, o Drugom svjetskom ratu učenici su učili na tri nivoa: prvo kao dio svjetske istorije, zatim kao dio jugoslovenske i na kraju kao dio crnogorske istorije. O Drugom zasijedanju AVNOJ-a se govorilo u dijelovima posvećenim istoriji Jugoslavije i Crne Gore u ratu.

Najviše pažnje Drugom zasijedanju AVNOJ-a posvetio je udžbenik za IV razred gimnazije. O zasijedanju se govori na dva mjesta, prvo u sklopu dijela o ratu u Jugoslaviji, a onda u dijelu posvećenom ratu u Crnoj Gori. Jugoslovenski dio o Drugom zasijedanju AVNOJ-u nalazi se u cjelini pod nazivom *Revolucionarna smjena vlasti (Drugo zasijedanje AVNOJ-a)* koja je dio nastavne jedinice *Karakteristike rata u Jugoslaviji 1941-1945*. Navode da je cilj zasijedanja bio da se ozakone dotadašnje tekovine narodnooslobodilačke borbe. Iznose podatak o broju učesnika, za koje navode da su predstavnici „svih demokratskih

¹⁷ Vanja Vuković, *Evropa u crnogorskim udžbenicima istorije 1945-2012*, Podgorica 2015, str. 147-148.

grupa“ [sic!].¹⁸ Dalje govore o Deklaraciji koja je usvojena na zasijedanju o uređenju nove Jugoslavije, kao i odlukama da se imenuje NKOJ, da se Josipu Brozu Titu dodijeli maršalska titula i da se osnuje Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača. Smatraju da je konstituisanjem AVNOJ-a kao vrhovnog zakonodavnog tijela i stvaranja NKOJ-a kao privremene vlade, „izvršena smjena vlasti i praktično ozakonjene tekovine izvojevane u toku NOB-a“. Autori dalje navode da je stvaranjem federativne Jugoslavije ispoštovana volja jugoslovenskih naroda i nacionalnih manjina. U sklopu teksta, prikazane su i dvije fotografije: *Predsjednik AVNOJ-a Ivan Ribar otvara Drugo zasijedanje AVNOJ-a i Mira Sanjina i Žorž Skrigin na priredbi u Jajcu, novembra 1943.*¹⁹ U nastavku se odluke sa drugog zasijedanja pominju u kontekstu sporazuma Tito – Šubašić, đe autori navode da je rukovodstvo NOR-a tražilo da se one ne dovode u pitanje.²⁰ Na kraju nastavne jedinice, od šest pitanja, jedno je posvećeno zasijedanju u Jajcu i ono glasi: Koje su najvažnije odluke Drugog zasijedanja AVNOJ-a?²¹ Crnogorski dio o Drugom zasijedanju AVNOJ-a obrađen je u nastavnoj jedinici *Crna Gora u ratu 1943-1945*. Autori navode da je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja za Crnu Goru i Boku na svom prvom zasijedanju izabrao delegate za odlazak u Jajce, a da je na drugom (u februaru 1944.) dalo punu podršku odlukama na Drugom zasijedanju. Dalje objašnjavaju da je ZAVNO na svom trećem zasijedanju (13. jul 1944) preraslo u Crnogorsku antifašističku skupštinu narodnog oslobođenja (CASNO) i time postalo vrhovno zakonodavno i izvršno tijelo Crne Gore. Ove odluke su, po njima, bile u skladu sa principima Drugog zasijedanja AVNOJ-a o federativnom uređenju zemlje. Smatraju da je odluka dala pravo crnogorskom narodu „da sam odlučuje o svojoj sudbini i da sam snosi odgovornost za nju“. Tako je obezbijeden „kontinuitet crnogorske državnosti“ ali u „okviru jugoslovenske federacije“.²²

¹⁸ Autori su u svom tekstu za formulaciju *svih demokratskih grupa* koristili navodnike. Autori u daljem tekstu nijesu komentarisali ovu konstataciju, iako su je stavili pod navodnicima. Šerbo Rastoder, Radoje Pajović, Zvezdan Folić, *Istorija. Udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2014, str. 199

¹⁹ Isto, str. 199-200.

²⁰ Isto, str. 200

²¹ Isto, str. 202.

²² Isto, str. 212.

Druga dva udžbenika posvećuju manje pažnje ne samo temi Drugog zasijedanja AVNOJ-a nego i Drugom svjetskom ratu uopšte. Drugo zasijedanje AVNOJ-a je obrađeno u sklopu cjeline koja se bavi novim organima vlasti, zajedno sa Narodnooslobodilačkim odborima i Prvim zasijedanjem AVNOJ-a 1942. godine. U oba udžbenika je o Drugom zasijedanju posvećen jedan istovjetni pasus, u kojem se daju osnovne informacije o događaju.²³ Udžbenik za III razred sadrži jednu fototografiju i to *Tito govori na Drugom zasijedanju AVNOJ-a*,²⁴ dok udžbenik za srednju stručnu školu donosi fotografiju pod nazivom *Zasijedanje AVNOJ-a*, ali ne definiše da li je fotografija sa Prvog ili Drugog zasijedanja²⁵. Na kraju nastavnih jedinica, u oba udžbenika postoje pitanja oko zasijedanja, ali se 3 od 4 pitanja svode na puko reprodukovanje činjenica.²⁶ Jedino pitanje „Zbog čega su zapadni saveznici odbijali da pružaju legitimitet odluka II zasijedanja AVNOJ-a?“, koje se nalazi u udžbeniku za srednje stručne škole, od učenika traži da sam donese zaključke, budući da u tekstu nije konkretno naveden razlog odbijanja saveznika da partizanima daju legitimitet.²⁷

Tokom 2009. godine Savjet za opšte obrazovanje odobrio je novi udžbenik za IV razred gimnazije, čiji su autori Šerbo Rastoder, Dragutin

²³ Đorđe Borozan, Saša Knežević, Sait Šabotić, *Istorija za III razred gimnazije*, Podgorica 2003, str. 289; Nikola Mršulja, Željko Drinčić, Lovćenka Radulović, Zdravko Pejović, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003 str. 268.

²⁴ Đorđe Borozan, Saša Knežević, Sait Šabotić, *Istorija za III razred gimnazije*, Podgorica 2003, str. 289.

²⁵ Nikola Mršulja, Željko Drinčić, Lovćenka Radulović, Zdravko Pejović, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003, str. 268.

²⁶ „Kako je AVNOJ definisan na I, a kako na II zasijedanju?“ Đorđe Borozan, Saša Knežević, Sait Šabotić, *Istorija za III razred gimnazije*, Podgorica 2003, str. 290. „Kako je AVNOJ definisan na Prvom, a kako na Drugom zasijedanju?“ i „Nabrojte najznačajnije odluke II zasijedanja AVNOJ-a“ Nikola Mršulja, Željko Drinčić, Lovćenka Radulović, Zdravko Pejović, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003, str. 271

²⁷ U cijelom tekstu koji je posvećen Drugom zasijedanju AVNOJ-a u ovom udžbeniku nije pomenut podatak da su zapadni saveznici osporavali legitimitet odluka iz Jajca. Tekst o događaju na Nikola Mršulja, Željko Drinčić, Lovćenka Radulović, Zdravko Pejović, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003, str. 268-269.

Papović i Šait Šabotić. Ovaj udžbenik je izazvao brojne kontroverze zbog načina kako je Crna Gora predstavljena tokom ratova devedesetih.²⁸ Kako autori nijesu željeli da revidiraju svoje stavove i promijene tekst udžbenika²⁹, Savjet za opšte obrazovanje je donio odluku da se paralelno koriste oba udžbenika.³⁰

Tekst o Drugom zasijedanju AVNOJ-a nalazi se u sklopu nastavne jedinice *Oslobodilački rat i revolucija*, u cjelini sa naslovom *Revolucionarna smjena vlasti*. Autori iznose najosnovnije činjenice o događaju, a zatim dodaju da su odluke bile „jednostrane i revolucionarne“ i da ih zato saveznici nijesu priznali, budući da su i dalje legitimitet davali vladi u egzilu. Dalje navode da su Sovjetski Savez i Velika Britanija pokrenuli pregovore između partizana i kraljevske vlade, koji su rezultirali priznanjem AVNOJ-a od strane predsjednika kraljevske vlade Ivana Šubašića.³¹ Kao i u prethodnim udžbenicima i u ovom se Drugo zasijedanje AVNOJ-a spominje u nastavnoj jedinici *Crna Gora u ratu 1943-1945*, đe autori objašnjavaju da je ZAVNO za Crnu Goru i Boku prihvatio odluke Drugog zasijedanja.³² Autori donose i fotografiju dr Ivana Ribara koji otvara zasijedanje, a učenicima postavljaju dva pitanja u kojima traže od njih da reprodukuju stečeno znanje.³³

Od 2016. crnogorski maturanti su dobili novi udžbenik, koji se koristi do danas. Autori su odmah na početku nastavne teme *Crna Gora i Jugoslavija u Drugom svjetskom ratu* uvrstili Drugo zasijedanje AVNOJ-a na vremenskoj liniji. U sklopu ključnih riječi navedena je

²⁸ Predrag Tomanović, *Udžbenici istorije koji prećutkuju prošlost*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/udzbenici-istorije-koji-precutkuju-proslost/27813457.html> (pristupljeno 13. 05. 2023. u 17:36h).

²⁹ Mustafa Canka, *Crna Gora: Istorija po narudžbini*, <https://www.dw.com/sr/crna-gora-istorija-po-narud%C5%BEBini/a-5211626> (pristupljeno 13. 05. 2023. u 17:40h).

³⁰ Kosara K. Begović, *Dvostruka istorija*, <https://www.monitor.co.me/dvostruka-istorija/> (pristupljeno 13. 05. 2023. u 17:45h).

³¹ Šerbo Rastoder, Dragutin Papović, Šait Šabotić, *Istorija 4 za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2009, str. 155-156.

³² Isto, str. 163.

³³ Isto, str. 156.

skraćenica AVNOJ, a u rubriku *mjesta koja treba pronaći na karti* nalazi se grad Jajce. Takođe nagovještavaju učenicima da će naučiti koji je „značaj AVNOJ-a i njegovih odluka na dalji tok rata“ što će im pomoći da razumiju „istorijski značaj Drugog zasijedanja AVNOJ-a“.³⁴

Drugo zasijedanje AVNOJ-a nalazi se u sklopu nastavne jedinice *Jugoslavija u Drugom svjetskom ratu 1943-1945*. Autori navode da je nakon uspjeha NOP-a u toku 1943. godine održano zasijedanje u Jajcu, kojem su prisustvovali delegati iz svih krajeva Jugoslavije, osim Makedonije i Sandžaka. Prenose odluke koje su donesene na zasijedanju i zaključuju da su narodi Jugoslavije nakon Jajca dobili garancije da nema povratka na staro i da će se realizovati svi zacrtani ciljevi NOB-a. Uz tekst, prenose i fotografiju dr Ivana Ribara sa Drugog zasijedanja, koja se nalazi i u udžbenicima za IV razred gimnazije iz 2003. i 2009. godine. Učenicima daju kompleksniji zadatak a to je da analiziraju odluke donesene na zasijedanju i objasne njihov karakter.³⁵ O AVNOJ-u se govori i u dijelu koji je rezervisan za rat na teritoriji Crne Gore. Autori prenose odluke sa zasijedanja i navode da su u njihovom donošenju učestvovali delegati iz Crne Gore.³⁶

Moderni crnogorski udžbenici su napravili iskorak u odnosu na ranije udžbenike. Nijesu natrpani marksističkim terminima kao socijalistički udžbenici, a istovremeno nijesu opterećeni ratnom stvarnošću kao što je to bio slučaj sa udžbenicima devedesetih. Ipak i udžbenici iz devedesetih i moderni udžbenici o Drugom zasijedanju AVNOJ-a donose samo osnovne informacije i ne tumače njihove odluke. Lekcije o AVNOJ-u u Crnoj Gori nijesu doživjele istorijsku reviziju sem što su svi tekstovi, osim jednog, oslobođeni marksističke terminologije. AVNOJ se gleda ili u neutralnom ili u pozitivnom svijetlu, nikad u negativnom. Neutralno gledište imaju udžbenici iz devedesetih u kojima učenici dobijaju najosnovnije informacije o zasijedanju. Pozitivno gledište na Drugo zasijedanje imaju udžbenici koje su pisali crnogorski autori, iz razloga što je na ovom zasijedanju obnovljena državnost Crne Gore.

³⁴ Milan Šćekić, Živko Andrijašević, Vanja Vuković, *Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2022, str. 116-117.

³⁵ Isto, str. 128.

³⁶ Isto, str. 139.

Literatura

Udžbenici

Borožan, Đorđe, Knežević, Saša, Šabotić, Sait, *Istorija za III razred gimnazije*, Podgorica 2003, (28. 01. 2003.)

Gaćeša, Nikola, Živković, Dušan, Radović, Ljubica, *Istorija za III razred prirodno-matematičkog smjera i IV razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Beograd 1998. (Odobren 15. 06. 1992.)

Gaćeša, Nikola, Živković, Dušan, Radović, Ljubica, *Istorija za III razred prirodno-matematičkog smjera i IV razred gimnazije opšteg i društveno-jezičkog smjera*, Podgorica 1997. (Odobren 05. 06. 1993.)

Gaćeša, Nikola, Živković, Dušan, Radović, Ljubica, *Istorija: za II razred četvorogodišnjih stručnih škola*, Beograd 1997. (Odobren 11. 04. 1991.)

Gaćeša, Nikola, Živković, Dušan, Radović, Ljubica, *Istorija: za II razred četvorogodišnjih stručnih škola*, Podgorica 1993. (Odobren 05. 06. 1993.)

Mršulja, Nikola, Drinčić, Željko, Radulović, Lovćenka, Pejović, Zdravko, *Istorija za I i II razred srednjih škola*, Podgorica 2003. (04. 12. 2022.)

Rastoder, Šerbo, Pajović, Radoje, Folić, Zvezdan, *Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2014. (odobren 28. 01. 2003.)

Rastoder, Šerbo, Papović, Dragutin, Šabotić, Sait, *Istorija 4 za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2009. (odobren 16. 09. 2009.)

Šćekić, Milan, Andrijašević, Živko, Vuković, Vanja, *Istorija udžbenik za četvrti razred gimnazije*, Podgorica 2022 (odobren 14. 06. 2016.)

Monografije

Vuković, Vanja, *Evropa u crnogorskim udžbenicima istorije 1945-2012*, Podgorica 2015.

Naučni članci

Kuzman, Filip, *Crnogorski udžbenici o Drugom svjetskom ratu*, Zbornik radova „Pred izazovima revizionističkih historiografija – regionalni kontekst“, Sarajevo 2020

Martin Muller, *Goodbye, Postsocialism!*, Europe-Asia Studies, Vol. 71, No. 4, 2019

Članci sa portala

Begović, Kosara K, *Dvostruka istorija*, preuzeto 13. 05. 2023, sa <https://www.monitor.co.me/dvostruka-istorija/>

Canka, Mustafa, *Crna Gora: Istorija po narudžbini*, preuzeto 13. 05. 2023. sa <https://www.dw.com/sr/crna-gora-istorija-po-narud%C5%BEbini/a-5211626>

Tomović, Predrag, *Udžbenici istorije koji prećutkuju prošlost*, preuzeto 13. 05. 2023. sa <https://www.slobodnaevropa.org/a/udzbenici-istorije-koji-precutkuju-proslost/27813457.html>

POST-SOCIALIST MONTENEGRO TEXTBOOKS ABOUT THE SECOND SESSION OF AVNOJ IN JAJCE

Summary

Montenegrin post-socialist textbooks for secondary schools can be divided into two groups. The first group consists of ijekavian textbooks from Serbia that were printed during the 1990s, and the second group includes reformed textbooks, which have been used since 2002. The second session of the Anti-Fascist Council for the National Liberation of Yugoslavia (AVNOJ) is viewed neutrally by the textbooks that were used in the 1990s. In them, the authors convey basic information about the event, without any deeper analysis of the content, and in the questions they ask the students only to reproduce the facts. It is noticeable that the textbook for secondary vocational schools is not exempt from Marxist terminology, unlike the textbook for high school, since the vocational school textbook was approved while the SFRY still existed. The reformed textbooks view the Second Session of the AVNOJ positively, since the authors highlight the fact that Montenegro restored its statehood, which it lost after the First World War.

(Translated by: Filip Kuzman)